

Analytický pohľad na vývoj etických teórií a stanovísk komponujúcich fundamentálnosť etiky podnikania

Terézia Horná

Prešovská univerzita v Prešove

Katedra manažmentu

Konštantinova ul, 16, 080 01 Prešov, Slovakia

terezia.horna@gmail.com

Abstrakt: Globalizácia, prechod do informačného a technologického veku menia spôsob, akým sa podniká a akým etickým problémom organizácie čelia. Ak má etika podnikania zostať relevantná, musí zodpovedajúcim spôsobom meniť svoje zameranie, čo sa nedá dosiahnuť bez spätého pohľadu na históriu a elementárnosť etiky podnikania. Téma etiky sa často vyskytuje v akademických výskumoch, a takmer každá spoločnosť vyvinula aspoň niektoré prvky etického programu primárne založeného na výsledných usmerneniach pre organizácie. Príspevok reflektuje analytický pohľad na genézu etiky podnikania, zameriava sa na etické teórie a stanoviská, ktoré majú vplyv na etické rozhodnutia kolektívneho alebo agregovaného charakteru a ovplyvňujú zainteresované strany v celej spoločnosti.

Kľúčové slová: etika, morálka, etika podnikania etické teórie

JEL classification: C22; C51; Q11; Q13

Úvod

Disciplína, ktorá sa zaoberá etikou vo vzťahu k podnikaniu sa nazýva etika podnikania a má charakter aplikovanej interdisciplinárnej vednej oblasti. Etika podnikania je definovaná viacerými variáciami, vychádza zo všeobecných morálnych noriem spoločnosti a reaguje na spoločenské premeny a kultúrne zázemie spoločnosti. Pokrýva širokú oblasť skúmania rôznych inštitúcií spätých s podnikateľskými aktivitami a preto je dôležité upozorniť, že ju nemožno z hľadiska predmetu skúmania redukovať len na podnik alebo firmu.

Pojem etika podnikania vymedzila Remišová (2011) ako aplikovanú integračnú etiku, ktorá skúma interakcie etiky a ekonomiky. Analyzuje morálne normy a princípy pre funkčné podmienky podnikania a ekonomiky na všetkých jej úrovniach. Podľa Bohatej (1994) ide o reflexiu etických princípov vo všetkých podnikateľských činnostiach, zahŕňajúcich individuálne a korporatívne hodnoty.

Theoretickým východiskom tohto príspevku je fundamentálnosť spájania etiky a podnikania a analytický rozbor etických teórií a stanovísk tvoriacej súčasnej etiky v podnikaní v ekonomickom globálnom priestore.

1. Genéza etiky podnikania

Globalizácia, prechod do informačného a technologického veku menia spôsob, akým sa podniká a akým etickým problémom organizácie čelia. Ak má etika podnikania zostať relevantná, musí zodpovedajúcim spôsobom meniť svoje zameranie, čo sa nedá dosiahnuť bez spätného pohľadu na históriu. Genézu etiky podnikania ako vedeckej disciplíny možno rozdeliť na etapy podľa jednotlivých dekád 20. a 21. storočia.

Šesťdesiate roky boli charakteristické sociálnymi nepokojmi vychádzajúcimi z ľavicových filozofických doktrín, čo sa v priestore podnikov prejavovalo antagonizmom medzi zamestnancami a manažmentom, a zvýrazňovalo mocenský asymetriu pracovných vzťahov. Lojálnosť voči zamestnávateľovi sa presúvala na lojálnosť voči vyznávaným hodnotám a starý hodnotový rámec sa postupne vytrácal. Medzi hlavné etické dilemy spoločnosti tohto obdobia možno považovať záťaž na životné prostredie, vzrastajúce napätie v pracovno-právnych vzťahoch, otázky ľudských práv, problematika dôvery a dopyt po zmenách v pracovnej etike a narastajúce zneužívanie drog. V podnikateľskej etike sa tieto dilemy prejavili vo vytváraní etických kódexov, založených na nových etických princípoch. Začiatok teoretických diskusií o spoločenskej zodpovednosti podnikov a riešenia etických problémov prostredníctvom právnych oddelení a oddelení ľudských zdrojov. (Hartman 2005, 85)

Sedemdesiate roky sú v znamení ekonomickej recesie, narastajúcej nezamestnanosti, tlaku verejnosti na právnú zodpovednosť podnikov za neetické konanie, ktoré je výsledkom rôznych škandálov. Dilemy stále pretrvávajú tie isté respektive sa dopĺňajú o problémy nutej práce, podpriemernej mzdy. Na rozdiel od šesťdesiatych rokov možno vidieť komplexnejšiu podobu podnikateľskej etiky. Súvisí to aj s faktom, že práve v tomto období sa začínajú písať dejiny akademickej podnikateľskej etiky. Norman Bowie datuje vznik tejto disciplíny do roku 1974, kedy bola zorganizovaná prvá konferencia o podnikateľskej etike v Kansase a ktorá vyústila do prvej antológie, ktorej obsah bol predmetom univerzitných kurzov. Po tejto udalosti nasledoval rapidný nárast záujmu o problematiku. V roku 1979 boli vydané tri antológie: *Ethical Theory and Business* od Toma Beauchampa a Normana Bowieho, *Ethical Issues in Business: A Philosophical Approach* od Thomasa Donaldsona a Patricie Werhane a *Moral Issues in Business* od Vincenta Barryho. (DeGeorge, 2015) Vedľajším výsledkom rozmachu akademickej vednej disciplíny etiky podnikania je založenie Centra pre etický výskum (Ethics Resource Center - ERC) v roku 1977. Ide o neziskovú, neustrannú organizáciu, ktorej úlohou je nezávislý výskum v prospech implementácie etických štandardov a praktík vo verejných a súkromných inštitúciách. Iným výsledkom je zákon 'Federal Corrupt Practices Act' z roku 1977, ktorý vznikol za účelom zvýšenia transparentnosti v účtovníctve firiem a obmedzenia korupcie. Podnikateľská etika sa viac zameriavala na ukotvenie etických princípov v zákonoch a v samotných podnikoch na hodnotovo orientovanú politiku. (Gordon 1961, 702-712)

Osemdesiate roky prinášajú nové pohyby. Sociálna dohoda medzi zamestnávateľmi a zamestnancami bola redefinovaná. Prísnejšie pravidlá sa formujú aj pre ostatné subjekty zainteresované v danom podniku napríklad dodávatelia, veľkosť korporácií sa znižuje a problematika lojality voči zamestnávateľovi stráca na význame. Oblasť bezpečnosti pri práci a zdravotné riziká a starostlivosť začínajú byť stredobodom záujmu. Medzi hlavné etické dilemy v tomto období patrí stále korupcia, čierny trh, a objavuje sa aj problém s neetickými marketingovými praktikami. Dopĺňajú ich problémy s transparentnosťou a finančnou defraudáciou podnikov. Akademická komunita na to reaguje prvou knihou jediného autora *Business Ethics* od Richarda De George a *Business Ethics: Concepts and Cases* od Manuela G. Velasqueza. V polovici osemdesiatych rokov začala podnikateľská etika nabrať medzinárodný ráz a rozširovala sa aj oblasť nových tém ako etické základy podnikania, súkromného majetku a ekonomických systémov. V praxi Centrum pre etický výskum vytvoril v Spojených štátoch etický kódex pre verejnú správu v roku 1980 a prvú

inštitúciu pre podnikateľskú etiku v roku 1983. Niektoré podniky zaviedli funkciu podnikového ombudsmana pre etické otázky a defraudáciu mal riešiť tzv. False Claims Act, z roku 1986, ktorý sankcionoval podniky zneužívajúce investície pochádzajúce zo štátnych zdrojov. (Hartman 2005, 86)

Deväťdesiate roky priniesli nové etické výzvy s expanziou globálneho trhu. Problémom zostáva detská práca, korupcia a otázky životného prostredia. Objav internetu spôsobil rekonfiguráciu kultúrnych hraníc, čo viedlo k uvoľneniu etických a morálnych hraníc. Na tieto problémy sa viaže aj vtedajší etický diskurz, ktorý sa začína zaujímať o pracovné podmienky v treťom svete, nárast zodpovednosti podnikov voči poškodeniu jednotlivcov, ktorý sa týkal napríklad tabakového alebo chemického priemyslu a pretrvávajúci problém vzťahu medzi finančným manažmentom a podvodmi. Pre akademickú obec je charakteristické, že sa snaží vytvárať intenzívnejšie väzby a kontakty s podnikateľskou komunitou čo vykrystalizovalo do podoby podnikateľskej etiky ako hnutia prítomného v podnikateľskom svete. V tomto období sa etabluje tzv. Federal Sentencing Guidelines, z roku 1991, ktorým sa stanovili jednotné pravidlá výkonu trestu pre jednotlivcov a organizácie v prípade obžaloby z vážnych priestupkov kategórie A, Global Sullivan Principles, z roku 1999 stanovuje princípy korporátneho kódexu vedenia presadzujúceho 'spoločensky zodpovedné podnikanie' a 'Centrum pre etický výskum' založilo svoju medzinárodnú pobočku. (Wulf 2012, 12)

Obdobie prvého desaťročia 21. storočia je v znamení bezprecedentného ekonomického rastu, na ktorý nadväzovala finančná kríza. Niektoré etické kauzy zničili jedny z najväčších svetových podnikov. Osobné údaje sa úmyselne zhrmazďujú a verejne predávajú. Hackeri ako nová hrozba a zloději dát ohrozujú podnikanie i vládne agentúry. Novou hrozbou sú aj teroristické útoky a agresia na medzinárodnej úrovni, čo rovnako oslabuje podnikanie. Z tohto opisu nevyhnutne vyplývajú aj aktuálne morálne dilemy ako kyberzločin, data mining a problematika ochrany súkromia, nezodpovedné finančné manažovanie, medzinárodná korupcia, strata súkromia, ktorá je zdrojom nových problémov v pracovno-právnych vzťahoch a krádeže v oblasti duševného vlastníctva. Ako opatrenie sa uzatvára silnejší mandát vládnych inštitúcií na reguláciu podnikateľskej činnosti a ochranu etických štandardov. Rovnako silnie antikorupčné úsilie a zdôrazňujú sa koncepcie spoločensky zodpovedného podnikania a integrovaného manažmentu. (Remišová 2011)

Na Slovensku môžeme reálne hovoriť o podnikateľskej etike od deväťdesiatych rokov 20. storočia. Dôvodom oneskorenia sú dejinné okolnosti, ktoré pred rokom 1989 deformovali pohľad na ekonomické fenomény a ich výskum cez prizmu marxistickej ekonomickej teórie. Tá ponúkala redukcionistické vysvetlenie podnikania v kapitalizme na základe teórie práce, kde vlastník pracovných prostriedkov – podnikateľ využíva a vykorisťuje zamestnancov, ktorých redukuje len na prácu, ktorú vykonávajú. V takomto pohľade nie je miesto pre akékoľvek východiská, ktoré by hľadali vzťahy medzi etikou a podnikaním s výnimkou negatívneho vymedzenia absencie etiky v podnikateľskej činnosti. Prechodom na trhové hospodárstvo sa mení aj pohľad na túto problematiku. Tvoria sa nové oblasti marketingu, reklamy, práva alebo daňového poradenstva, ktoré si vyžiadali potrebu podnikateľskej etiky ako teoretického rámca. (Remišová 2011) V porovnaní s vývojom vo svete boli v tomto období na Slovensku aktuálne problémy etického kódexu, ktorého explicitné formy sa iba vytvárali, v pracovno-právnych vzťahoch prevládala generačný ako aj diskriminačný problém žien a chýbali jasne stanovené pravidlá vo vzťahoch medzi spotrebiteľom a výrobcom, spotrebiteľom a podnikateľom a podnikateľmi navzájom. V tomto období ako pripomína Remišová 2001 vo svojej publikácii *Podnikateľská etika v praxi*, sa zo skúmanej vzorky 276 slovenských podnikov malo etický kódex iba 18,1% v porovnaní s cca. 80% podnikov v USA a cca. 35% podnikov v západnej Európe.

V slovenskom akademickom prostredí sa podnikateľská etika etabluje na vysokých školách a vo vedeckých inštitúciách najmä na Ekonomickej univerzite a v Slovenskej akadémii vied. Medzi významných slovenských autorov patrí Anna Remišová so svojimi prácami *Podnikateľská etika. Úvod do problematiky* (1997) ďalej *Podnikateľská etika ako integračná veda* (1998) a v neposlednom rade *Etické kódexy* (1998). Inými významnými autormi na Slovensku sú Arnold Luknič a jeho *Štvrtý rozmer podnikania - etika* (1994), Eva Hanuláková – *Podnikateľská etika* (1997), Dagmar Smreková a Zuzana Palovičová s ich spoločnou prácou *Podnikateľská a enviromentálna etika* (1999). Ambíciou reflektovať problematiku podnikateľskej etiky a jej oblasti podniktel hlavne ekonomický vývoj po roku 1989. Na Slovensku sa teoreticky tejto problematike venuje len zopár autorov: podnikateľskej a manažerskej etike Anna Remišová (1997, 1998,1999, 2001, 2010,2011, 2012), Arnold Luknič (1994), Smreková Dagmar (1994, 1996, 1997), aplikovanej etike Pavol Fobel (2000, 2002, 2006), Eva Hanuláková (1999, 2001, 2002) a v menšej miere aj niektorí iní.

Dôležitými jednotlivými otázkami etiky v podnikaní sa zaoberajú aj českí autori: hospodárskej a manažerskej etike Pavel Seknička (1997, 2007, 2008, 2009), Anna Putnová (2007, 2008, 2009), Jiří Bláha

(2003,2011), Marie Bohatá (1997), Ivo Roľný (1998, 2001, 2003, 2007), Zdeněk Dytrt (2006, 2010, 2011, 2012), ako aj ďalší. V zahraničí je v pomerne väčšej miere zastúpená komunita prispievateľov k etike podnikania. U zahraničných autorov venujúcich sa etikou v podnikaní zaoberajú: Laura P – Hartmann (2002), Richard T. De George (2014), Pojman, L.P a Fieser, J (2011), Rose, A (1996), Bowie, N. a Schneider, M (2011), Svensson, G. a Wood, G (2007), McMurrian, R. a Matulich, E (2006)

1.1 Etika a morálka

Etika je odvetvím filozofie, ktorá skúma, ako by sme mali žiť, ideu dobra a koncepty správneho a nesprávneho. Fundamentálnou úlohou etiky je hľadať odpovede na otázky typu: *Čo je prirodzenosťou morálky a prečo ju potrebujeme? Čo je dobro a ako ho rozpoznáme? Je v našom záujme byť morálny?, Aký je vzťah medzi morálkou a náboženstvom?, Aký je vzťah medzi morálkou a právom alebo Aký je vzťah medzi morálkou a etiketou?* Štúdium etiky v rámci filozofie obsahuje svoje vlastné podoblasti. Kľúčové delenie etiky do podoblastí podľa prístupu je nasledovné:

- deskriptívna etika,
- teoretická etika,
- aplikovaná etika.

Deskriptívna etika opisuje aktuálne presvedčenia, zvyky, princípy a činnosť ľudí ako aj kultúry, v ktorej sú ľudia ukotvení.

Teoretická etika sa zaoberá systematickým úsilím pochopiť morálne koncepty a zdôvodniť morálne princípy. Analyzuje kľúčové etické pojmy ako „správne“, „nesprávne“ alebo „akceptovateľné“. Skúma možné zdroje morálnej povinnosti ako je Boh, univerzum, ľudský rozum alebo túžba byť šťastný. Hľadá fundamentálne princípy správneho konania, ktoré môžu slúžiť ako návod pre jednotlivcov alebo skupiny.

Aplikovaná etika sa zaoberá kontroverznými morálnymi problémami ako interrupcia, predmanželský sex, eutanázia, trest smrti a občianska delikventnosť. (Pojmann & Fieser 2012,18-19) Etika potom ako filozofická disciplína spája všetky tri podoblasti a objasňuje relevantné koncepty, konštrukcie a hodnotí argumenty ako aj radí ako žiť svoj život. Oblasť etiky podnikania tvoria východiskové pojmy a prístupy základ, ktorý je rozšírený na špecifický priestor podniku.

Etiku je považovaná za filozofickú disciplínu. Morálku a morálne princípy sú považované za štandardy správania a sú predmetom etiky. *Morálne princípy* sú teda *nie čo je, ale čo by malo byť*. Morálne otázky môžu mať podobu: *Ako by sme mali žiť svoj život?, Ako sa zachovať v danej situácii?, Má istá žena na potrat? Z tohto pohľadu sa zdá, že morálka má prieniky s náboženstvom, právom a etiketou. Je dôležité preto vymedziť morálku od vyššie menovaných oblastí. Morálne správanie odvodené od náboženstva má vertikálny charakter a redukuje sa na správanie, ktoré ľuďom odkryva vyššia inštancia – Boh alebo sprostredkovateľ – prorok. Problematickými sú formy správania, ktoré sa nedajú odvodiť od vyšších princíпов. V realite túto medzeru vyplňa sekulárna etika, ktorá v horizontálnej rovine explicitne definuje správne morálne konanie odvodené od praktického rozumu a ľudskej skúsenosti. Vzťah medzi morálkou a právom je veľmi blízky a často sa morálka redukuje na zákon. Príkladom sú politické systémy, v ktorých sú platné zákony odporujúce morálnym princípom. Takéto zákony v minulosti tolerovali alebo podporovali napríklad otrokárstvo, v súčasnosti zákony v politických diktatúrach zakazujú zhromažďovať sa alebo vyjadrovať nahlas svoj názor, podporujú rasovú alebo sexuálnu diskrimináciu, tolerujú násilie v domácnosti. Okrem toho niektoré aspekty morálky nie sú zákonom pokryté. Klamstvo sa považuje za nemorálne, ale neexistuje žiadny zákon, ktorý by ho zakazoval. Rovnako, ak dokážeme niekomu zlý úmysel, ktorý je síce nemorálny, ale sa nerealizoval, neexistujú žiadne právne dôsledky, ktoré by takú osobu postihovali. Rozdiel medzi morálkou a etiketou možno vidieť ako rozdiel medzi obsahom a formou. Charakterizuje skôr *čo je slušné*, ako *to čo je správne*. Reprezentuje spoločenské konvencie, ktoré určujú ako sa obliecť, zdravieť sa, stolovať, oslavovať alebo smútiť. Ak sa poruší etiketa, neznamená to, že došlo k nemorálnemu konaniu. Ak sme zabudli niekomu podať ruku pri zoznámení, porušili sme etiketu, nedopustili sme sa, ale žiadneho nemorálneho konania. Náboženstvo, právo alebo etiketa sú teda dôležité inštitúcie majúce svoje limity. Obmedzenia náboženských príkazov je odvolávanie sa na autoritu, ktorá je v niektorých nejednoznačných prípadoch neurčitá alebo absentuje. Obmedzenie práva je v nedostatku zákonov pre každý spoločenský problém a obmedzenie etikety je v jej formálnosti a v neschopnosti byť vitálnou hybnou silou pre osobnú a sociálnu existenciu.*

Morálka sa vyznačuje niekoľkými jedinečnými vlastnosťami. V prvom rade ide o *preskripciu*. Morálka má prikazovací charakter, jej princípy nariaďujú a rozkazujú: „*Nezabi!*“, „*Neublíž, pokiaľ to nie je nevyhnutné!*“, „*Miluj*

*svojich blízkych*¹⁴. Zámerom preskripcie je poradiť ako konať alebo ovplyvniť konanie. Druhou vlastnosťou je *univerzálnosť*. Morálne princípy musia byť aplikovateľné pre všetkých ľudí, ktorí sú v podobnej situácii.

Univerzálnosť je v praxi ukotvená v tzv. zlatom pravidle, ktoré hovorí: „*Správaj sa k ostatným tak ako by si chcel, aby sa oni správali k tebe.*“ Treťou vlastnosťou je *prvoradosť* morálnych princíпов. Morálne princípy majú najvyššiu autoritu a prekrývajú ostatné druhy princíпов ako estetické, alebo právne. Opustenie svojej rodiny maliarom kvôli tomu, že našiel krajinu na druhom konci sveta, ktorá mu bola inšpiráciou k maľbe je esteticky zdôvodniteľné, nie však morálne. Rovnako môže byť obozretné klamať, aby som si zachoval reputáciu, ale určite nie morálne a naposledy ak sa zákon stáva nemorálnym je mojou morálnou povinnosťou ukázať občiansku neposlušnosť. Štvrtou vlastnosťou je jej *publicita*. Aby morálne princípy mali byť našim manuálom pre konanie, musia byť vytvorené verejne. Publicita je nevyhnutná, pretože používame princípy, ktoré nariaďujú ak sa správať, radia nám, označujú spoločenskú akceptovateľnosť alebo odsúdenie. Musia byť teda súčasťou kolektívneho vedomia spoločnosti. Poslednou vlastnosťou morálnych princíпов je ich *praktickosť*, čo znamená, že musia byť uplatniteľné a ich pravidlá nemôžu pôsobiť ako veľká záťaž, ak ich nasledujeme. Podľa tohto predpokladu, je nevyhnutné brať ohľad na ľudskú prirodzenosť a jeho limity pri stanovovaní morálnych princíпов. (Pojman & Fieser 2012, 23-24)

2. Etické teórie a stanoviská

Etické teórie ovplyvňujú stanoviská a postoje pri rozhodovaní sa v životných situáciách, podnikateľské prostredie nevnímajúce.

Utilitarizmus bol sformulovaný Jeremy Benthamom a John Stuart Millom. Základnou premisou je tvrdenie, že morálnosť konania je determinovaná jeho dôsledkami. Znamená konať tak, aby bolo čo najužitočnejšie (chápané vo všeobecnom zmysle ako čokoľvek, čo daná skupina považuje za dobro) pre čo najväčší počet ľudí, ktorých toto konanie v danej situácii ovplyvňuje. Ako príklad, ktorý ukazuje aj na niektoré problémy týkajúce sa tohto prístupu je únos a zajatie britských zamestnancov vojenských podnikov aktívnych v Iraku v r. 2004. Únoscovia požadovali za prepustenie od britskej vlády politické a ekonomické ústupky. Na splnenie požiadaviek tlačili aj rodinný príslušníci zajatcov. Na druhej strane vláda argumentovala, že splnenie požiadaviek by v budúcnosti viedlo k ohrozeniu oveľa viac britských občanov v Iraku ako aj inde vo svete. Vláda zvolila teda utilitaristický prístup k problému. Kritici tohto prístupu argumentovali tým, že je veľmi ťažké správne určiť *maximálnu užitočnosť* pre všetkých zainteresovaných. Informácie o okolnosti nemusia byť úplné a predstava užitočnosti je preto vágna. Okrem toho, pozeráme sa na situáciu z dlhodobého alebo krátkodobého hľadiska. Perspektíva môže viesť k odlišnému výsledku. Percepčia a požiadavky ľudí sa odlišujú, čo znamená väčšinové hľadisko. Možno akceptovať situáciu, kde úžitok pre väčšinu znamená vykorisťovanie a utrpenie menšiny. V teórii utilitarizmu je možnosť logicky koherentne zdôvodniť aj veľké sociálne rozdiely alebo dokonca otrokárstvo. (Rose 2007, 32)

Účinnosť je v najlepšom zmysle slova dosiahnutie, čo najväčšieho dobra. Utilitaristická teória je výrazne rozšírená medzi podnikateľmi. V oblastiach ako je SWOT analýza alebo optimalizácia nákladov, je analýza výsledkom utilitaristických predpokladov, čo najväčšieho úžitku, pre čo najväčší počet ľudí. Aplikáciu teórie možno však nájsť aj pri váhe rozhodnutia o prepúšťaní, v marketingovej kampani, pri akvizícii alebo fúzii podnikov, alebo pri neviazanom a ľubovoľnom použití financií z rozpočtu firmy. (Bowie&Schneider 2011, 60)

Deontologické teórie sú často asociované ako teórie *etiky zodpovednosti*. Prvý, ktorý explicitne formuloval etiku zodpovednosti bol Immanuel Kant. Jeho cieľom bolo stanoviť množinu absolútnych morálnych pravidiel, vytvorených použitím racionálneho kritického myslenia. Stanovil rovnako testovacie kritérium na prehodnotenie kvality morálnych pravidiel, ktorý mal názov kategorický imperatív. Jeho znenie je: „*Konaj tak, aby maxima tvojej vôle sa mohla stať všeobecným zákonom.*“ Inými slovami, morálne pravidlá by mali nasledovať princíp reciprocity: „*Voči druhým konaj tak, ako očakávaš, že budú konať voči tebe.*“ Kant okrem toho dodáva: „*Konaj takým spôsobom, aby si vždy mal na zreteli princípy humanity, a aby tento princíp nikdy nebol prostriedok, ale vždy účel.*“ Charakteristickým prvkom tohto prístupu sú univerzálne princípy humanity a základný rešpekt voči človeku. Kľúčovým výrazom deontologickej teórie je pojem *intencionality*. Konanie je morálne za každých okolností, pokiaľ je zámer a cieľ dobro. Stredobodom záujmu je motivácia a význam. (Storig 1993, 283)

Deontologická teória je v podnikateľskej etike pomerne rozšírená. Očakáva od lídrov podniku, aby považovali zamestnancov nie za prostriedok zisku, ale ako nezávislých agentov zo svojimi potrebami a právami. Rovnako sa to dá rozšíriť na spoluprácu medzi firmami samotnými. Je možné charakterizovať množinu pravidiel pre podnikateľskú prax, vyplývajúcu z deontologickej teórie:

- snaha o prevenciu nepoškodiť druhého;
- pomoc pri nadobúdaní ich potrieb;
- vyhýbanie sa klamstvu a podvádzaniu;

- rešpektovanie práv druhých;
- dodržiavanie dohôd a zmlúv;
- dodržiavanie zákona;
- férovosť;
- podnecovať druhých v nasledovaní týchto princípov. (Rose 2007, 33)

Deontologická teória je vo väčšine prípadov aj teoretickým základom pre tvorbu etických kódexov firiem.

Tretím najrozšírenejším typom teórie normatívnej etiky je *etika cnosti*. Jej pôvod je značný už u Aristotela.

Jej renesancia je spojená so súčasným filozofom Alasdair Macintyreom. Stredobodom pozornosti Aristotela neboli kvality alebo princípy dobrého konania, ale dobrí ľudia. Cnostný človek má vedieť, či je cnostné to, čo robí. Cnosti zahŕňajú charakterové, ako aj rozumové vlastnosti. Rovnako sa rozoznáva kognitívna a emočná rovina morálnosti ako esenciálna zložka cnosti. (Aristoteles 2009) Macintyre (2018) doplnia, že existuje niečo ako *potreba pociťovať* dobré a správne konanie. Kľúčovým rozdielom medzi týmito a ostatnými prístupmi je zameranosť na problém *agenta* v etickom konaní. Konštatuje, že ani dobré zábery, ani výsledky konania, kódex alebo rozpoznanie základných práv nevyhnutne nezaručuje istotu dobra.

V konečnom dôsledku efektivita etického systému závisí od prirodzenosti ľudí, ktorí tento systém vytvárajú.

Výskyt *etiky cnosti* v etike podnikania v niektorých podnikoch je prítomná už od začiatku existencie samotnej firmy. Vyplýva to z toho, že samotní zakladatelia firiem zahrnuli svoje vlastné hodnoty a cnosti do svojich podnikateľských aktivít zväčša prostredníctvom vyhlásení o identite firmy a jej hodnotovému rámcu. Na rozdiel od pravidiel vedenia, ktoré väčšinou špecifikujú ako sa správať, stanovisko identity a hodnôt zdôrazňuje kvality alebo cnosti, ktoré firma očakáva, že budú reprezentované zamestnancami. Inými slovami, pokiaľ pravidlá vedenia sú založené na konaní, stanovisko identity a hodnôt sú založené na vlastnostiach jednotlivcov. Cieľom etiky cnosti je dôraz na to byť lepším človekom, ako na jednoduchom zlepšení správania. V etike podnikania je to zosobnené v myšlienke, že lepší ľudia robia lepšie rozhodnutia a v konečnom dôsledku aj lepšiu firmu. Hoci pravidlá vedenia sú často používané v spojitosti so stanoviskom identity a hodnôt, etika cnosti kladie menší dôraz na pravidlá a väčší dôraz na morálku. Výhody implementovania teórie etiky cnosti v podnikateľskej etike má napríklad tieto výhody:

- a) umožňuje podnikom zjednocovať osobné a profesionálne záväzky namiesto vnucovania dvojitej morálnej identity.
- b) umožňuje zamedziť, aby spoločnosť bola atraktívna pre uchádzačov o zamestnanie, ktorých hodnoty nekorešpondujú s hodnotami spoločnosti.
- c) umožňuje v pracovnom priestore vylepšiť monitorovanie neetického správania. (Bowie&Schneider 2011, 48)

Okrem troch najrozšírenejších teórií normatívnej etiky, sú známe aj teórie spoločenskej zmluvy, teórie ľudských práv, situačná etika a najnovšia teória metaetiky.

V podnikateľskej etike *teória spoločenskej zmluvy* implikuje spoločenskú zmluvu medzi podnikom a spoločnosťou. Firmám je umožnené podnikat' vďaka presvedčeniu, že z podnikania bude mať nepriamy úžitok aj spoločnosť a firmy majú určité povinnosti prezentovať záujmy spoločnosti. Spoločnosť na druhej strane podporuje podnikateľské aktivity napríklad vytvorením vhodného podnikateľského prostredia, kde sa minimalizuje korupcia alebo pomocou represívnych zložiek a zákona eliminuje nelegálna podnikateľská činnosť.

Medzi veľmi rozšírené aplikované etické teórie patrí *etika ľudských práv*. Teoretickým východiskom tejto koncepcie je priznanie, že ľudia vo všeobecnosti disponujú istými právami a rozdelenie ľudských práv je absolútne platné pre všetkých ľudí v globálnom svete. V tejto teórii ide o zmysluplný a záväzný poriadok regulujúci určitými normami ľudské konanie. Zákony slúžia prirodzenej mravnosti, explicitnému dohovoru, zrieknutiu sa svojvoľe a diskreditácii to, čo prekáža prirodzenej mravnosti, alebo sa od nej odchyľuje. Teória etiky ľudských práv skopirovaná a podporená viacerými základnými dokumentami všeobecných ľudských práv z roku 1689 Listinou ľudských práv, v roku 1789 Deklaráciou práv človeka, v roku 1787 Charta občianskych práv, v roku 1789 prvým kongresom Spojených štátov amerických a v roku 1948 Všeobecnou deklaráciou ľudských práv prijatá Valným zhromaždením OSN. (Remišová 2011, 41) V spoločnosti, organizáciách pri podnikaní je dôležité rešpektovanie ľudských práv, ktoré je povýšené nad zákon a je základom spolaňazovania všetkých krajín na svete a základom fungovania svetovej ekonomiky a politiky.

Situačná etika je relatívne nová teória. Vyvíjala sa v šesťdesiatych rokoch 20. storočia a dôraz kladie na grécky výraz *agapé*, čo by sme mohli preložiť ako absolútna, nemenná, bezpodmienečná láska ku všetkým ľuďom. Podľa zakladateľa episkopálneho kňaza Josepha Fletchera, (2009) všetky ostatné morálne princípy sú postrádateľné, pokiaľ konanie slúži v prospech *agapé*. V podnikateľskej etike ide o dosť neštandardnú teóriu, ktorá však má byť alternatívou iba v prípade, ak zlyhajú štandardné, konvenčné kresťanské morálne princípy a má byť použitá len

v extrémnych prípadoch, keď štandardné modely vedú k zlým dôsledkom. (Na vymedzenie sa ako príklad používa klamstvo voči vrahovi, ktorý hľadá novú obeť. Podľa deontologickej teórie, by sme nemali klamať ani v takomto prípade a na otázku, *kde sa nachádza potenciálna obeť X*, by sme mali odpovedať *na mieste Y*. Rovnako by to malo platiť aj pre štandardné kresťanské etické modely. V prípade situácie etiky je však klamstvo odobrené z dôvodu zamedzenia nového zločinu.)

Teória metaetiky 20. storočia vychádza z filozofickej antropológie Davida Huma a Thomasa Moora, kde otázkou vzťahu ma byť skutočnosť existencie hodnôt a ich povýšenie. Zatiaľ, čo etika je filozofickým testom morálky, metaetika filozofuje o etike - teda o samotných pojmoch a štruktúre etickej teórie. Je to filozofia o samotných etických pojmoch a o štruktúre etiky ako o objekte skúmania. Humeovu etiku sa týka vzťah reálnych faktorov k etickým hodnotám a rozlišuje viaceré podteórie: teóriu naturalizmu, intuicionizmu, emotivizmu, preskriptivizmu a neonaturalizmu (Pojman & Fieser 2012, 210-230):

-*Subteória naturalizmu* vykazuje hodnoty, ktoré môžu byť definované z hľadiska faktických tvrdení. Za hodnotu sa považuje tvrdenie, ktoré naznačuje skutočnosť, napríklad: "Podvádzanie je nesprávne." Keď tvrdíme, že niečo je skutočnosťou, naznačujeme, že existuje určitý objekt alebo stav vecí a vzniká úsudok. Možno konštatovať, že ide o spôsob, ako porozumieť tomu, čo je "správne", ako v byť v "správnom konaní" - ktorý je často predmetom podnikateľskej etiky najmä pri rozhodovaní. Na prvý pohľad to vyzerá zvlášť, lebo všeobecne sa možno domnievať, že doména označená výrazom dobra je všeobecnou oblasťou axiológie (vrátane estetiky, ako aj etiky).

-*Subteória emotivizmu a intuicionizmu*. Táto koncepcia odkazuje na zmysluplný diskurz o tvrdeniach vzniknutých emotívne, no predsa je možné tieto tvrdenia empiricky overiť. Etické úsudky neopisujú vlastnosti a ich význam nie je faktický, ale skôr emotívny. Nie sú vecné, reálne alebo intuitívne opodstatnené. Na rozdiel od empirických tvrdení, je intuitívne tvrdenie neoveriteľné, výsledky intuitívnych rozhodnutí v podnikaní rozhodujú o správnosti a relevantnosti danej skutočnosti až po ich nasledovaní. V tejto koncepcii už samotná intuícia poskytuje potvrdenie. Emotivismus nielenže neberie do úvahy univerzálnosť morálnych princípov, ale morálne vyhlásenia považuje za ako izolované, atomické, slovné emisie.

-*Subteória preskriptivizmu* predpokladá zásadnejší pojem - že morálne rozhodnutia zahŕňajú zásady, ktoré vyžadujú morálne vyvažovanie prípadoch konfliktu, aby sa dospelo k prevažujúcemu princípu. Morálne úsudky opisujú stavy záležitostí ako napríklad: "Jill by nemala podvádzať", nie je v prvom rade popisom správania, ale skôr predpisom ako sa správať. Morálne úsudky, teda usmerňujú akcie - odpovedajú na otázku: "Čo mám robiť?" Etické úsudky neopisujú vlastnosti a ich význam nie je faktický, ale skôr ukazuje na univerzálne predpisy. Etické rozsudky nie sú reálne, intuitívne alebo racionálne opodstatnené, ale sú existenčne deklarované.

-*Subteória neonaturalizmu* je definované ako pojem, ktorý odkazuje na prirodzené vlastnosti situácií. Etické rozsudky sú skryté tvrdenia faktov a môžu byť empiricky opodstatnené. Tvrdenie- rozhodnutie vzniká individuálnym alebo sociálnym rozhodnutím, ktoré je nezávislá na individuálnych alebo spoločenských rozhodnutiach.

V súčasnosti sa produktivita národa zvyšuje, čím sa zvyšuje životná úroveň, a to aj vďaka vplyvu etiky a morálky na rozhodnutia predstaviteľov štátov, organizácií, spoločností, podnikov ale aj samotných jednotlivcov.

Možno konštatovať vnímanie, že „dobré“ správanie spĺňa štandardy správania a prispieva k cieľom, ktoré sú všeobecne považované za pozitívne. Etické ciele pri podnikaní majú slúžiť morálke, ktorá prispieva k lepším výsledkom ako je rozkvet, blahobyt, rovnosť, spravodlivosť a šťastie.

3. Záver

Etika podnikania sa v histórii pomedzi iné disciplíny vyvíjala na disciplínu, ktorá je jednou z najdôležitejších tém v oblasti podnikania. Článok reflektuje historický vývoj podnikateľskej etiky. Dôležité je definovať etiku podnikania v globálnom kontexte, ktorá je definovaná ako rozhodnutie o tom, čo je správne alebo nesprávne (priateľné alebo nepriateľné) v organizačnom kontexte plánovania a realizácie podnikateľských aktivít v globálnom podnikateľskom prostredí, v ktorej majú prospech a vplyv na výkonnosť organizácie, individuálne dosahovanie cieľov na pracovisku, prijímanie a schvaľovanie spolupracovníkov v organizácii, ako aj reagovanie na potreby a obavy príslušných interných a externých zainteresovaných strán. Cieľom proaktívnych etických organizácií je rozvíjať etickú organizačnú kultúru, čo si vyžaduje stratégie, systémy a postupy, ktoré zabezpečia, že firemný program etiky a dodržiavania predpisov je zavedený a efektívne funguje s nepretržitým hodnotením a zlepšovaním.

Pre lepšie pochopenia etiky podnikania je potrebné rozumieť histórii vývoja etiky a morálky, ale i následnému zavádzaniu etiky do podnikania, ktoré je ovplyvnené filozofiou, kultúrou, náboženstvami. Je dôležité mať prehľad, pochopiť rôznorodosť a široký rozsah vplyvu na disciplínu etiky podnikania, ktorá v súčasnej technologickej nabera nové dimenzie vyžadujúce si aktuálne riešenia.

Zoznam bibliografických odkazov

- Alasdair Ch. MacIntyre, 3.4.2018 *For more information see: Internet Encyclopedia of Psychology* <http://www.iep.utm.edu/mac-over/#SSSH3bi3>
- Aristoteles .2009. Etika Nikomachova. Praha: BPTisk Pribram.
- Bohata, M. 1994. "Etika a ekonomika." In Zbornik zo seminara Cerge-nhu, diskusni material 29:8. Accessed Febraury, 1994. Cerge-NHU: Praha.
- Bowie N., Schneider M. 2011. Business Ethics for Dummies. New Jersey: Wiley Publishing.
- Fletcher, Josef. 2009. Situační etika. Praha: Kalich
- Hartman, P, Laura. 2005. Perspective in Business Ethics New York: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Pojman, L.P, Fieser, J. 2012. Ethics: Discovering Right and Wrong. Wadsworth: Cengage Learning
- Remišová Anna.2001. Podnikateľská etika v praxi – cesta k úspechu. Bratislava: Kalligram
- Remisova, Anna. 2011. Etika a ekonomika. Bratislava: Kalligram
- Rose, A. 2007. Ethics and Human Resource Management London: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Stafford, P. Gordon. "The federal corrupt practices act, a brief history with comment." In *The Business Lawyer*, vol. 16, no. 3, 1961.p.700
- Storig,J. Hans.1993.Male dejiny filozofie. Praha: Zvon
- Wulf, Katharina. 2011. Ethics and Compliance Program in Multinational Organizations. Berlin: Springer.